

ЯКІСТЬ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ, СПОСОБИ ОЦІНКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються основні підходи до розуміння категорії якості та застосування її у вищій освіті. Аналізується проблема застосування вимірювань як компоненти оцінки якості освіти. Висвітлюються різні погляди на аналіз академічної успішності. Обговорюються загальні принципи якості з точки зору вимірювань у вищій освіті. Наголошується на необхідності комплексного підходу до оцінки якості надання освітніх послуг з огляду на можливість використання як якісних, так і кількісних показників.

Ключові слова: вища освіта, якість, вимірювання.

В. Случик. Качество в высшем образовании: основные подходы, способы оценки и перспективы. В статье рассматриваются основные подходы к пониманию категории качества и применения ее в высшем образовании. Анализируется проблема применения измерений как компоненты оценки качества образования. Освещаются различные взгляды на анализ академической успеваемости. Обсуждаются общие принципы качества с точки зрения измерений в высшем образовании. Отмечается необходимость комплексного подхода к оценке качества предоставления образовательных услуг с учетом возможности использования как качественных, так и количественных показателей.

Ключевые слова: высшее образование, качество, измерения.

V. Sluchyk. Quality in higher education: key approaches, methods of assessment and prospects. This paper reviews the main approaches to understanding quality category and its application in higher education. The problem of the use of measurement as a component of assessing the quality of education was analyzed. The different views on the analysis of academic achievement were highlighted. We discuss the general principles of quality in terms of measurement in higher education. The need

for a comprehensive approach to assessing the quality of educational services in view of the use of both qualitative and quantitative indicators was pointed.

Keywords: higher education, quality measurement.

Мета: розглянути різні підходи до проблеми якості у вищій освіті та проаналізувати їх застосування в контексті оцінки надання освітніх послуг ВНЗ.

Постановка проблеми. Українська вища освіта робить перші кроки на шляху до інтеграції у європейський та світовий простір освітніх послуг. Це вимагає не тільки змін в організації навчального процесу (перехід до кредитно-модульної системи), але й застосування нових підходів до оцінки якості освіти. Останнє тривалий час було поза межами уваги, у сенсі міжнародного досвіду, педагогів та фахівців не тільки нашої держави, але й країн пострадянського простору.

Аналіз останніх досліджень. На сьогоднішній день продовжують тривати дискусії щодо питання якості у вищій освіті як серед працівників вищої школи, так і в суспільстві загалом. Урядовці, роботодавці, адміністратори університетів та їх навчальних підрозділів, науковці з різних галузей знань (педагоги, психологи та ін.) мають свій погляд на цю проблему, причому позиція стосовно питання може різнитись доволі істотно, залежно від фаху та посади кожного конкретного спеціаліста [1, 323; 2, 346; 3, 448].

Формування цілей статті. Для того, щоб дійти до спільного знаменника з окресленої проблеми, слід спочатку визначити, що мається на увазі, коли мова йде про якість як категорію.

Виклад основного матеріалу дослідження. На цей час існує п'ять основних підходів, які визначають якість у сфері вищої освіти (та інших галузях), а саме:

Якість як витривалість. Європейські автовиробники часто позиціонують витривалість своїх автомобілів як первинну ознаку якості. Те саме можна сказати і стосовно вищої освіти. Якщо

установа витримує випробування часом протягом понад століття (чи іншого обмеженого часу), можна було б порівняти витривалість із якістю. Слід відстежувати навчальні заклади, що з'явилися на ринку освітніх послуг нещодавно (кілька, але не десятків років). У даному випадку потенційним абітурієнтам потрібно дуже уважно підійти до можливості ВНЗ забезпечити якісну освіту.

Якість як гордість та престиж. Об'єкти, які є естетичними або престижними, часто пов'язують з відмінною якістю. Така точка зору на якість, звичайно, спостерігається і у вищих навчальних закладах, які інвестували кошти в садово-паркові комплекси, студентські містечка, сучасні високотехнологічні будівлі та спортивні споруди. Це ж поширюється і на наявність університетах найсучасніших дослідницьких центрів, порівняно невелике навчальне навантаження у викладачів, хороше фінансове забезпечення творчих відпусток та інвестиції, пов'язані з додатковим стипендіальним забезпеченням найобдарованіших студентів. Останнє може залучити до навчання абітурієнтів з високим освітньо-науковим потенціалом. Усе це посприяє підняттю рейтингу відповідного навчального закладу та його престижу в галузі освітніх послуг.

Якість як відповідність вимогам. Даний критерій зменшує кількість конкретних вимог та характеристик, що необхідні для досягнення мети. Більшість підходів до акредитації базується на основі цих поглядів. Акредитаційна установа визначає набір вимог, які навчальні заклади або конкретні академічні програми повинні виконувати, а потім розглядає результати діяльності, щоб з'ясувати, чи є відповідність таким вимогам. Це може стосуватися результатів навчання, роботи служб підтримки, фінансового стану, бібліотечних ресурсів, ефективності планування навчального процесу тощо. У більшості країн світу структури, які проводять акредитаційні експертизи, є недержавними, хоча вимоги до акредитації й визначаються відповідними урядовими структурами.

Якість як постійне вдосконалення.

Хоча, наприклад, американські та японські установи, які є лідерами з якості й визнали необхідність відповідності певним вимогам, також розширили свої рамки й зосередили увагу на скороченні відмінностей у рутинних процесах діяльності. Це дало поштовх до постійного вдосконалення та заохочення до інновацій на основі застосування нових технологій. Дана концепція знайшла застосування у вищих навчальних закладах. Окремі фахівці вважають, що детерміновані вимоги ніколи не можуть йти в ногу з організацією та технологією навчального процесу, так що якість має означати досягнення найвищих темпів застосування інновацій у всіх аспектах навчальної установи. З цієї точки зору відповідність вимогам означає, що установа проходить перевірку якості на основі характеристик, що, можливо, уже застаріли.

Якість як додана вартість. Коли дане питання почали вивчати у 1980-х роках, з'ясувалося, що процес навчання має підвищити ціннісні перспективи особистості для роботодавця чи суспільства загалом. У сфері освіти ця перспектива передбачає, що студенти повинні знати більше після того, як завершили академічну програму, ніж до того, як почали. Закінчена вища освіта повинна означати також деяке вимірне покращення знань студента у соціальних навичках, соціальних контактах, навичках письма та читання, здатності до критичного мислення тощо, так само як і інших характеристик, що узгоджуються з основною функцією освітньої установи, наприклад: умінням танцювати, спілкуватись іноземною мовою чи плануванням будівництва.

Таким чином, стає зрозумілим, що питання якості вищої освіти може стати доволі проблематичним, якщо до нього підходити з різних позицій. Це подібно до оцінки якості офісного будинку: де одна людина думає, що будівля якісна, тому що вона простояла протягом 200 років; інша вважає, що будівля якісна, тому що, адже добре вписалась і покращила архітектурний ансамбль; інша визначача її якість на основі відповідності вимог до марки матеріалів, які були використані; інша думає, що її якість визначається інноваційними методами будівництва; а ще інша встановлює її якість залежно від того, як міст покращив організацію роботи ділової структури міста.

Отже, якщо в проблемі якості в галузі вищої освіти відмовитись розглядати всі ці підходи в комплексі, то дане пи-

тання перейде в дискусію про підходи до оцінки якості, а не про саму якість.

Проблематика вимірювань

Питання, пов'язані з вимірюваннями, ще більше ускладнили розгляд концептуальних підходів стосовно якості у сфері вищої освіти. Тим не менше, те, що фахівці пропонують вимірювати в системі вищої освіти, ґрунтується на визначенні якості. Таким чином, існують різні думки з приводу як самих вимірювань, так і методів їх здійснення.

Таким чином, виникає питання: чи можна встановити єдиний набір показників якості, які будуть універсальними для всієї вищої освіти? З одного боку, відповідь, імовірно, "так", а з іншого - "ні".

На програмному рівні можна встановити показники якості для використання в будь-якій сфері вищої освіти, і це саме те, що власне і використовують в акредитації. Сама суть певного фаху (напряму підготовки чи спеціальності) зосереджується навколо певної сукупності знань, що робить можливим для будь-якого професії встановити загальні вимоги так, що всі вищі навчальні заклади будуть оцінюватись з точки зору відповідності результатам навчання, методам оцінювання й удосконалення, кваліфікації викладачів і специфічних ресурсів для підтримки цього аспекту вищої освіти [4, 117].

Якість освіти за багатьма спеціальностями оцінюється на загальних іспитах таким чином, щоб студенти в будь-якому типі вищого навчального закладу мали можливість продемонструвати свою кваліфікацію на практиці в професії, незалежно від ВНЗ, де вони навчались.

Важливо відзначити, що це характерно для тих професій, які визначаються обсягом знань, у цілому. Викладачі в рамках навчальних програм не самостійно вирішують, що вони повинні викладати, але, поєднавши власний рівень освіти з певними освітніми стандартами, забезпечують студентам набуття компетенцій у своїй галузі. Освітні стандарти є спільним знаменником у сфері вищої освіти, де це можливо, щоб генерувати й оцінювати порівняльні дані з якості вищої освіти.

На будь-якому рівні існує велика кількість освітніх програм, тому спроба встановити загальний набір показників якості для всіх навчальних закладів відразу стикається з проблемою, коли ВНЗ мають дуже різні спрямування. Деякі спрямовані на задоволення освітніх потреб молодих людей від 16 до 22-річно-

го віку з "традиційних" сімей у своєму регіоні або країні. Інші існують для задоволення потреб молодих людей, чия економічна ситуація вимагає від них негайно піти працювати після закінчення середньої школи. Ще інші зосередилися на освітніх потребах дорослих студентів. Деякі готують людей для роботи в суспільстві з релігійної точки зору у той час, як інші зосереджені на підготовці науковців, артистів або військових. Різноманітність спрямувань вищих навчальних закладів завжди вважається показником хорошого рівня вищої освіти держави.

Що ще більше ускладнює проблему, так це те, що навіть ВНЗ з подібними спрямуваннями в рамках однієї держави можуть відчувати значні нерівності щодо фінансування, політики стосовно академічних програм, які пропонуються, та інвестицій в обладнання і викладачів.

Оцінка якості, що базується на думках студентів, може мати застосування як внутрішньовузівські заходи, але вона є проблематичною для порівняння освітніх установ, що розрізняються за спрямуванням. Навіть питання про ступінь задоволеності студентів виявляється проблематичним. Можна було б очікувати від студентів, чий освітній досвід включав вільний час для спілкування, приватне житло, добре харчування, можливість приватної підготовки, що вони з великим ступенем ймовірності вибрали б свої ВНЗ знову порівняно з тими, хто одразу пішов працювати після школи, відвідував вечірні заняття й відкладав гроші або взяв їх у борг, аби здобути вищу освіту. Тим не менше, у той час, як багато таких показників є невіршеними для порівняльних цілей, вони, як і раніше мають велике значення для розуміння ефективності навчання в межах одного навчального закладу.

Проблеми оцінювання академічної успішності

Не можна погодитись і з тим, що якість у системі вищої освіти повинна базуватись виключно на результатах навчання студентів.

Напевно, кращий підхід поєднує компоненти трьох конкуруючих точок зору, названих нижче:

Підсумкове оцінювання. Вимірювання, проведені в кінці навчання, дозволить педагогам мати глобальне уявлення про процес навчання. Ця система використовує прямі методи оцінювання знань студентів за допомогою національних кваліфікаційних іспитів, що ґрунту-

ються на перевірці практичних навичок та/або тестах. Такий підхід також може включати деякі непрямі методи оцінювання - спостереження потенційних роботодавців, щоб зрозуміти здатність нових випускників ефективно функціонувати на робочому місці. Навчальний заклад здатний використовувати ці дані для корекції навчальних програм або визначення конкретних недоліків у викладанні предмета. Перевага підходу оцінки полягає в можливості отримання даних для порівняльних цілей усіх установ, хоча деякі фахівці розглядають це як потенційний недолік.

Формуюче оцінювання. За такого підходу застосовуються прямі вимірювання навчання студентів на конкретних навчальних курсах. Викладачі повинні не тільки викладати предмет, але й критично підходити до цього, спостерігаючи, наскільки добре їх студенти вчаться [5, 219]. Така точка зору виходить за рамки рутинного застосування тестів та іспитів, вимагаючи від викладача розробляти чи запозичити й використовувати методики викладання, які показують, як відбувається процес навчання. Цей підхід до оцінювання дозволяє викладачам швидко виявляти проблеми студентів під час опанування предмета та здійснювати необхідні зміни. Недоліком є те, що вказана точку зору не забезпечує дані для порівняльного використання. Однак це корисно в тих випадках, де навчальна програма призначена для набуття певної встановленої сукупності знань (наприклад, при підготовці робітничих спеціальностей) і де викладачі мають повну автономність у тому сенсі, що навчають того, що побажають у межах свого навчального курсу.

Оцінювання позааудиторної навчальної діяльності. Ця діяльність включає в себе час, проведений над виконанням домашньої роботи, підготовкою навчальних проєктів, участь у культурних подіях, а також безліч інших заходів [6, 239]. Прихильники прямих вимірювань результатів навчання можуть бути дещо скептичними, зазначаючи, що час, витрачений на позааудиторну діяльність, обов'язково призводить до вимірюваних показників навчання. Дослідження показують потенційний причинно-наслідковий зв'язок між студентською позааудиторною поведінкою і результатами навчання.

Закордонні університети, що пропонують освітні програми в галузях бізнесу, машинобудування, медицини та освіти, зазначають, що експертизи з акредитації все частіше здійснюються шляхом поєднання всіх трьох підходів до оцінки. Тепер формується погляд, що надійна академічна програма включає підсумкове оцінювання (за допомогою як прямих, так і непрямих методів вимірювання), активну участь викладачів у формуючому оцінюванні, а також оцінку позааудиторної діяльності, що сприяє успішності студентів.

Загальні принципи якості

Обговорення питання якості в будь-якій галузі – освіті, охороні здоров'я, виробництві, адмініструванні, або сфері послуг – одночасно складним і рутинним. Незалежно від галузі маємо деякі загальні принципи, визначені в останні 60 років, які можуть бути застосовні до розуміння якості та вплинути на наші рішення про характер вимірювань, їх методи у вищій освіті.

Системи складаються з взаємодіючих частин

Усі установи (ут. ч. і ВНЗ) є системами, що складаються з взаємодіючих частин. Розуміння цього призвело Каору Ісікава, японського фахівця з якості, запропонувати відому FISHBONE діаграму, яка показує, як частини системи впливають на якість, а також аналізуючи взаємозв'язки діаграми зрозуміти, як один з компонентів системи впливає на інші [7, 92–95]. Якість навчання студентів чітко залежить від видів діяльності, які перебувають під контролем викладача, і від компонентів системи поза його прямим контролем, а також характеристик і здібностей студента, які також є частиною системи. Програми акредитації за кордоном усе частіше розширюють сферу свого аналізу, розглядаючи ВНЗ як системи з унікальними компонентами. Системи акредитації намагаються використовувати принципи оцінки забезпечення якості освіти для того, щоб встановити, чи всі основні підсистеми в навчальному закладі функціонують на прийнятному рівні.

Керівництво як найважливіший компонент

Точка зору керівника про якість і та увага, яку він/вона приділяють цьому питанню, визначатимуть усе, що відбувається в організації. Зміна керівництва є одним з найбільш чітко встановлених чинників, що впливають як на погіршення, так і покращення якості [8, 651].

Едвард Демінг зазначив, що керівники несуть відповідальність за 85 відсотків того, що відбувається в рамках організаційної системи установ, і немає ніяких причин, щоб зменшити цей

показник, коли справа доходить до якості у сфері вищої освіти [9, 79].

Системний підхід

Освітні установи повинні мати системний підхід до оцінки їхнього середовища, розробки стратегічних планів, вживати заходи стосовно цього. Демінг і Шухарт окреслили цю потребу, і освіта адаптували його: План, Дія, Перевірка, Корекція - це, так званий ПДПК-цикл [10, 244]. Офіційні організації, пов'язані з процесом акредитації, усе частіше очікують від навчального закладу показати на макрорівні підходи до оцінювання, планування й удосконалення, продемонструвати, як цей ПДПК-цикл актуалізується в академічних та неакадемічних частинах ВНЗ.

Увага до зацікавлених сторін

Вищі навчальні заклади не повинні забувати про потреби й думки зацікавлених сторін та забезпечити систематичні процеси, спрямовані на визначення зацікавлених сторін, залучення їх до оцінки й планування на макрорівні ПДПК-циклу. Це включає необхідність слухати й розуміти потреби студентів, викладачів, співробітників, батьків і роботодавців.

Збір даних

Важливо здійснювати інвестиції в роботу зі збору даних, що забезпечує зворотний зв'язок викладачів та адміністраторів, щоб допомогти їм зрозуміти їх продуктивність у часі і те, як вона зіставляється з такою ж в аналогічних навчальних закладах. Поряд з цим установка повинна прийняти концепцію управління знаннями, розуміючи, що вони необхідні, аби ефективно виконувати всі робочі процеси. Мало акредитаційних установ серйозно цікавляться таким компонентом управління знаннями. Тут відсутній якийсь консенсус щодо мінімальних вимог зі збору даних та поширення інформації про результати діяльності в усіх навчальних закладах. Бази таких даних, наприклад, можна вважати найкращою практикою, але, як правило, це не є обов'язковою вимогою для акредитації.

Розвиток трудових ресурсів

Кваліфікація викладачів уже тривалий час залишається складовою частиною вимог щодо забезпечення якості під час акредитації. До нових вимог, на які представники акредитаційних комісій за кордоном починають звертати увагу, належить рівень підготовленості викладачів та співробітників з інформаційних технологій, плани розвитку факультету в сенсі навчання та оцінювання.

Удосконалення процесів

Уся активність у закладах вищої освіти – академічні чи неакадемічні складові – спрямована на процеси визначення, вивчення й покращення. Останнє, однак, здійснюється періодично, вимагаючи свідомих зусиль, щоб визначити, вчитися і покращити систему роботи установи. Керівництво має прикладати всі зусилля, щоб заохочувати й підтримувати покращення [8, 652]. Навчальний заклад може підвищити ефективність цих зусиль, використовуючи узвичаєні принципи і методи, такі як: поточні графіки, збір основних даних, причинно-наслідкові діаграми тощо.

Основні показники

Грунтуючись на своєму спрямуванні, кожен ВНЗ повинен застосовувати ключові показники ефективності, які дозволяють керівникам, викладачам, співробітникам, студентам і всім іншим зацікавленим сторонам зрозуміти, наскільки успішно працює заклад для досягнення певної мети. Типи обраних показників, безумовно, залежать від того, як установа визначає якість. Вони мусять порівнюватися з бажаними результатами стратегічного плану, а також показниками оперативної діяльності ВНЗ.

Кожна система змінюється

Як і будь-яка інша система, вища освіта змінюється у відповідь на внутрішні і зовнішні впливи. Переміни в технології радикально змінили спосіб, за допомогою якого викладачі навчали і навіть виставляли оцінки. Занепад аграрної і промислово-виробничих економік, зростання економіки знань значно посилює роль вищої школи в підготовці людей для професійної діяльності й підготує ґрунт для порівняльного аналізу роботи ВНЗ.

Усе більш широка дискусія й підвищення обізнаності про те, як ми визна-

чаємо якість і сприймаємо принципи та методи якості, також впливатимуть на високу культуру освіти, якщо керівники та зацікавлені сторони визнають і приймуть ці принципи.

Висновки. Таким чином, для повного розуміння та оцінки якості вищої освіти слід використовувати комплексне поняття категорії якості. Окрім того, слід застосовувати як метричні, так і неметричні показники та враховувати статичні й динамічні характеристики навчального закладу. Даний комплексний підхід дасть можливість різнобічно охарактеризувати академічну й неакадемічну складові освіти.

Перспективи подальшого дослідження. Отже, головним завданням на сьогоднішній день слід вважати розробку основних принципів використання параметрів діяльності вищого навчального закладу з можливістю їх застосування в абсолютних та порівняльних вимірюваннях якості надання освітніх послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Налобіна О.О. Проблеми вищої технічної школи України в контексті Болонського процесу / О. О. Налобіна, А. В. Шостак // Вища освіта України (Тематичний випуск "Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору"). – 2010. – Додаток 4, том 1 (19). – С. 322–327.
2. Остапчук О. Є. Методологія дослідження якості гуманітарних освітніх систем / О. Є. Остапчук // Вища освіта України (Тематичний випуск "Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору"). – 2010. – Додаток 4, том 1 (19). – С. 343–357.
3. Сняданко І. І. Сучасний контекст

психологічної підготовки студентів технічних університетів до майбутньої професійно-управлінської діяльності в організації / І. І. Сняданко // Вища освіта України (Тематичний випуск "Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору"). – 2011. – Додаток 2 до № 3, том VI (31). – С. 444–452.

4. Jarvis P. Adult and Continuing Education: Theory and Practice / P. Jarvis. – London: Psychology Press, 1995. – 302 p.

5. Angelo T. Classroom assessment techniques: a handbook for college teachers / T. Angelo, K. Cross. – San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1993. – 427 p.

6. Kuh G. Student Success in College: Creating Conditions That Matter / George D. Kuh, Jillian Kinzie, John H. Schuh, Elizabeth J. Whitt. – San Francisco: John Wiley & Sons, 2010. – 416 p.

7. Ishikawa K. Guide to Quality Control / K. Ishikawa. – Boston: Japan Productivity Center, 1974. – 181 p.

8. Kenett R. Interview with Dr J.M. Juran on the occasion of the International Quality Conference in Jerusalem on 8 November 1994 / Ron S. Kenett and Oystein Evandt // Quality and Reliability Engineering International. – 2007. – Vol. 3 (6). – P. 651–652.

9. Deming W. Quality, productivity, and competitive position / W. Deming. – Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1982. – 373 p.

10. Deming W. Out of the Crisis / W. Deming. – Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 2000. – 507 p.

Стаття надійшла 17.04.2014 р.

На базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника відбувся фестиваль психологів Прикарпаття "Інноваційні технології у практичній психології". Одним з організаторів заходу є обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Проводили зустріч задля ознайомлення зі здобутками психологічної науки і практики, профорієнтаційної роботи з обдарованими дітьми, а також популяризації діяльності практичних психологів та соціальних педагогів.

Передбачалося створити умови для формування інтересу до професії психолога, висвітлити основні завдання діяльності психологічної служби, інноваційні методи і форми роботи практичного психолога в закладах освіти. Працювали інтегровані групи.

Фестиваль передбачав проведення майстер-класів практикуючих психологів та викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Роботу з обдарованою молоддю проведено в рамках програми "Хочу бути психологом".